

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ І ГАРАНТІЙ ЯК БАЗОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню розмірів основних вітчизняних соціальних стандартів і гарантій, зокрема прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, обґрунтовано необхідність перегляду їх розмірів та запропоновано рекомендації щодо формування ефективної системи соціальних стандартів і гарантій як базових елементів соціальної політики в Україні.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні стандарти і гарантії, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія.

Соціальна політика є найбільш значущою сферою інтересів сучасного суспільства і найважливішим чинником діяльності сучасної держави. Формування соціальних стандартів¹ є одним із базових елементів соціальної політики держави та провідним чинником успіху держави у сфері соціального забезпечення. На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімального розміру заробітної плати, мінімального розміру пенсії за віком, неоподаткованого мінімуму доходів громадян, розмір державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат. На жаль, на сьогодні в основу всієї соціальної політики нашої держави покладені соціальні мінімуми, а не соціальні стандарти. Враховуючи те, що нині практично девальвовані основні категорії соціальних мінімумів, які розроблялися ще в середині 90-х років, і відтоді підходи до їх розрахунків не змінювалися, впровадження соціальних стандартів покликане забезпечити системний підхід до вирішення соціальних проблем суспільства. На відміну від соціального мінімуму, стандарт – це гарантія високого рівня життя певної якості, яке держава зобов'язується забезпечити громадянам у відповідні терміни [1]. Тому для розроблення та впровадження ефективної системи соціальних стандартів насамперед необхідно виробити чітку соціальну стратегію держави.

Дослідженню різних аспектів соціальної політики присвячена велика кількість зарубіжних і вітчизняних публікацій. Серед науковців, які висвітлювали цю тематику у своїх працях, слід назвати: Н. П. Борецьку, П. Гайдуцького, М. Григу, А. М. Гриненко, О. Л. Іванову, О. Подолева, В. А. Скуратівського, О. С. Шевчука, А. Г. Ягодку, І. С. Ярошенко та багато інших [2-10]. Не применшуючи значення проведених досліджень у цій сфері, слід зазначити, що у фаховій літературі практичні відсутні комплексні дослідження ролі соціальної політики в умовах виходу із фінансово-економічної кризи. У зв'язку з тим, що вона здійснила негативний вплив на фінансовий стан населення, особливої

актуальності набувають дослідження з питань державних соціальних стандартів і гарантій, які покликані захистити населення від негативних наслідків кризи.

Метою цієї статті є детальне дослідження розмірів основних вітчизняних соціальних стандартів і гарантій, зокрема прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, обґрунтування необхідності перегляду їх розмірів та вироблення рекомендацій щодо формування ефективної системи державних соціальних стандартів і гарантій в Україні.

На сьогодні базовим соціальним стандартом, величина якого використовується для розрахунку більшості показників соціального блоку бюджету, є прожитковий мінімум².

Із отриманням чинності Закону України «Про державний бюджет на 2011 рік», [11] вступили в дію нові розміри прожиткового мінімуму. Так прожитковий мінімум на одну людину в розрахунку на один місяць із 894 грн. у січні 2011 р. підвищиться до 953 грн. у грудні 2011 р. Для працездатних осіб прожитковий мінімум підвищено з 941 грн. до 1001 грн.; для осіб, що втратили працездатність, з 750 грн. до 800 грн.; для дітей у віці до 6 років – з 816 грн. до 870 грн.; для дітей у віці від 6 до 18 років – з 977 грн. до 1042 грн. [11].

Незважаючи на неодноразове збільшення розміру прожиткового мінімуму протягом 2011 року, він залишається недостатнім для задоволення мінімальних потреб населення. Переважна більшість науковців та практиків вбачають причину недостатнього рівня прожиткового мінімуму в тому, що діючі його розрахунки здійснювалися на основі Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення [12], яка затверджена Наказом Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства економіки та Державного комітету статистики України у 2000 році, виходячи з наборів продуктів харчування, мінімальних наборів

¹ Під державними соціальними стандартами розуміють встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій

² Під прожитковим мінімумом розуміють вартісну величину набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, які необхідні для нормального функціонування організму людини і для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості

непродовольчих товарів та послуг, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України у тому ж самому році.

У Законі України «Про прожитковий мінімум» чітко зазначено, що набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років [13]. Після затвердження першого варіанту споживчого кошика такі перегляди відбувались у 2005 та 2007 році, причому тільки в результаті останнього перегляду товарів і послуг у ньому з'явилися послуги мобільного зв'язку, кабельного телебачення, Інтернету тощо. Але сьогоденніша величина прожиткового мінімуму все одно не враховує низки інших життєво необхідних витрат сучасної людини, зокрема на будівництво чи купівлю житла або одержання його у найм, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Не враховуються також зміни у складі споживчого кошика у зв'язку зі змінами у сфері житлово-комунального господарства. Крім того, у структурі цього показника для працездатних осіб не закладено прибутковий податок для фізичних осіб. Також не враховуються регіональні відмінності цін на продовольчі і непродовольчі товари.

Аналіз цієї структури прожиткового мінімуму свідчить, що норми, закладені в прожитковому мінімумі громадян України, суттєво нижчі за фізіологічні, а набір непродовольчих товарів взагалі не забезпечує багатьох потреб сучасної людини. Так на одну особу на рік передбачається 39 кг хліба, тобто не більше 106 грамів на день; 4 кг макаронних виробів, тобто 10 грамів на день; 2 кг гречки на рік, тобто 5 грамів на день. А картоплі – 260 грамів на день. Сала виділено 2 кг на рік, тобто 5 грамів на день, яєць – 220 штук на рік, тобто не більше половини яйця на день. Ковбаси виділено 9 кг на рік, тобто 24 грами на день. Щодо одягу – людині передбачено одні джинси на три роки, куртка утеплена – не менше, ніж на 4 роки, офіційний костюм людина повинна носити також 4 роки. Краватка ж, натомість, одна на 10 років. Одна людина має зносити за рік не більше 2,5 пар трусів та 7 пар шкарпеток. Жіноче зимове пальто пропонується використовувати 8 років, як і дві сукні. Одна спідниця, светр та спортивний костюм розраховані на 5 років. Якщо б вдалося поїхати на відпочинок, то одні плавки людина повинна мати аж на 10 років, жіночий купальник на 4 роки. Вважається, що пенсіонерам купальний костюм взагалі не потрібен. Однієї пари черевиків має вистачити на 2,5 роки. Для дітей шкільного віку передбачено мінімум на навчальний рік: 50 зошитів по 12 сторінок, 10 ручок і два підручники. Вважається, що студентам підручники взагалі не потрібні, оскільки не має бути і самих студентів, оскільки в споживчому кошику не

передбачені витрати на будь-яку освіту після школи.

На рік заплановано лише 524 поїздки громадянським транспортом, тобто 1,4 на день. До мінімального набору предметів санітарії і ліків на середньостатистичну сім'ю на місяць виходить 3,5 шматки туалетного мила та півпляшки шампуню (125 мл), 2 пачки прального порошку, 1,4 тубика зубної пасти і 3 рулончики туалетного паперу. Холодильник середньостатистичній родині пропонується змінювати раз на 15 років, телевізор – раз на десять, пральну машину – раз на 14.

Люстру й настільну лампу – раз на 25 років.

Така неадекватність прожиткового мінімуму породжує дезорієнтацію в соціальній політиці загалом і в політиці забезпечення доходів населення громадян. Як наслідок, на сьогодні паралельно існують два споживчих кошики: на основі офіційного ведуться офіційні розрахунки, відбуваються перерахунки соціальних виплат, інший відображає реальний споживчий мінімум.

За даними Держкомстату України та центру Разумкова, споживчий кошик в Україні, запропонований владою у 2010 р., становив 1569 грн. (\$196 США), пересічні громадяни оцінили його в 3580 грн. (\$447 США), а експерти ООН – у \$500 США [14]. Крім того експерти ООН вважають, що мінімальна вартість споживчого кошика повинна бути не менше \$17 США на добу [14].

Така статистика влучно ілюструє той факт, що, не дивлячись на щорічне зростання прожиткового мінімуму, він ледве забезпечує первинні або фізіологічні потреби людини та практично ігнорує соціальні, які є невід'ємною складовою гідного життя.

У проекті Закону України «Про державний бюджет на 2012 рік» [15], внесеним урядом на розгляд Верховною Радою України, пропонується протягом 2012 року 5 разів підвищувати соціальні стандарти для населення. Але як видно з таблиці 1, такі підвищення є несуттєвими, тобто протягом року розмір прожиткового мінімуму повинен зрости лише на 78 грн.

На основі прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту розраховуються такі соціальні гарантії, як *мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія за віком разом з грошовою допомогою, мінімальний розмір допомоги по безробіттю, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3 років, допомога на поховання тощо.*

Протягом 2011 року відбувається поступове зростання розміру мінімальної заробітної плати: з 1 січня 2011 року вона становить 941 грн., з 1 квітня – 960 грн., з 1 жовтня – 985 грн., а у грудні заплановане її збільшення до 1004 грн. Поряд із зростанням розміру заробітної плати заплановане її збільшення і в погодинному вимірі: з 1 січня – 5,66 грн., з 1 квітня – 5,77 грн., з 1 жовтня – 5,92 грн., з 1 грудня – 6,04 грн. [11].

Таке зростання планується продовжити і у 2012 році: з 1 січня 2012 року запланована мінімальна заробітна плата у розмірі 1073 грн., з 1 квітня 2012 року – 1094 грн., з 1 липня 2012 року – 1102 грн., з 1 жовтня 2012 року – 1118 грн., з 1 грудня 2012 року – 1134 грн. [15], що складає 61 грн. за рік. Аналогічна ситуація і з розмірами погодинної оплати праці: з 1 січня 2012 року заплановане її збільшення до 6,43 грн., з 1 квітня 2012 року – 6,56 грн., з 1 липня 2012 року – 6,61 грн., з 1 жовтня 2012 року – 6,7 грн., з 1 грудня 2012 року – 6,8

грн. [15] (табл. 2).

Незважаючи на вказаний позитивний процес підвищення розмірів мінімальної заробітної плати та досягнення узгодженості між нею та прожитковим мінімумом, така ситуація не відповідає сучасним вимогам¹. Крім цього, слід наголосити на тому, що процес механічного підвищення мінімальної заробітної плати, не підкріплений відповідним зростанням продуктивності праці, не вирішує суперечностей у системі оплати праці.

¹Мінімальна заробітна плата, за стандартами Європейського Союзу, має перевищувати рівень прожиткового мінімуму не менше, ніж у 1,5 рази.

Таблиця 1. Запланована зміна розміру прожиткового мінімуму в Україні в 2012 році за основними соціально-демографічними групами населення, грн. *

Період	Прожитковий мінімум (загальний показник)	Прожитковий мінімум на дітей до 6 років	Прожитковий мінімум на дітей від 6 до 18 років	Прожитковий мінімум для працездатних осіб	Прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність
3 01.01.2012	1017	893	1112	1073	822
3 01.04.2012	1037	911	1134	1094	838
3 01.07.2012	1044	917	1144	1102	844
3 01.10.2012	1060	930	1161	1118	856
3 01.12.2012	1095	961	1197	1134	884

* Наведено за [15]

Таблиця 2. Запланована зміна розміру мінімальної заробітної плати та погодинної оплати праці в 2012 році, грн. *

Період	Розмір мінімальної заробітної плати	Розмір погодинної оплати праці
3 01.01.2012	1073	6,43
3 01.04.2012	1094	6,56
3 01.07.2012	1102	6,61
3 01.10.2012	1118	6,7
3 01.12.2012	1134	6,8

* Наведено за [15]

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що встановлені у 2011 році розміри прожиткового мінімуму на одну особу та окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, а також мінімальної заробітної плати є суттєво заниженими і не забезпечують нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я.

Поряд із зростанням розмірів мінімальної заробітної плати в Україні відбулося і зростання середніх її показників. За офіційними даними Державного комітету статистики України, протягом січня-вересня 2011 року номінальна заробітна плата зросла з 2297 грн. до 2571 грн. [16].

Зростання останньої супроводжується підвищенням темпів зростання реальної заробітної плати. Так у 2010 році темпи зростання номінальної склали 120,0% проти 100,5% у 2009 році, а темпи зростання реальної заробітної плати - 110,2% проти 90,8 у 2009 році [16].

Аналіз показує, що найбільше зростання реальної заробітної плати у 2010 р. відносно минулого року відбулось у Рівненській (114,8%), Волинській (114,5%), Подільській (114,1 та Луганській (113,8%) областях

промисловості (на 54,8%). Якщо розглядати заборгованість із заробітної плати в розрізі регіонів, то найбільший її показник зафіксований у Донецькій (266,2 млн. грн.), Луганській (132,4 млн. грн.) та Харківській (119,5 млн. грн.) областях [16].

Поряд із зростанням розмірів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні у 2011 році спостерігається зростання мінімальної пенсії: з 1 січня 2011 року вона становить 750 грн., з 1 квітня - 764 грн., з 1 жовтня - 784 грн., з 1 грудня 2011 року вона повинна скласти 800 грн. [11], тобто загалом за рік зростання складе лише 50 грн.

Протягом 2012 року заплановане продовження зростання розміру мінімальної пенсії, яка в кінці року повинна скласти 869 грн. [15], тобто за рік вона зросте лише на 69 грн.

Детальний аналіз механізму використання прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту та орієнтиру для соціальної політики держави дозволяє виділити такі основні його недоліки: по-перше, на сьогодні прожитковий мінімум використовується лише для встановлення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим

[14].

Найнижчий індекс реальної заробітної плати за 2010 рік (найменше її зростання) спостерігався у м. Києві (105,2%), м. Севастополі (106,8%) та Одеській (107,4%) і

сім'ям та сім'ям з дітьми, особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. Незважаючи на вимогу ст. 46 Конституції України, він не використовується для розрахунку та законодавчого визначення мінімальної

конституційні норми, не забезпечує урахування міжнародних норм у галузі застосування соціальних стандартів. Чинні на сьогодні соціальні стандарти далекі від сучасних економічних реалій та застосовуються без урахування економічних можливостей держави. Це зумовлює необхідність впровадження якісно нових підходів до встановлення соціальних стандартів та нормативів. Для цього необхідно: звернути увагу на низькі розміри мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії та інших соціальних виплат, які розраховуються на основі прожиткового мінімуму; оновити методики встановлення розміру прожиткового мінімуму задля забезпечення максимальної відповідності цього стандарту реальній вартості споживчого кошика та послуг, змінити їх відповідно до законодавства про прожитковий мінімум та міжнародних стандартів; переглянути набір товарів та послуг з боку забезпечення ними реальних життєвих потреб людини та медичних стандартів. Розрахунок прожиткового мінімуму проводити з урахуванням, крім традиційного споживчого набору, податку з доходів фізичних осіб, оплати житла, комунальних послуг, освіти, медичного обслуговування тощо.

Підсумовуючи, варто зазначити, що реалізація всіх запропонованих вище заходів дозволить закласти основу для формування нової системи соціальних стандартів і соціальних гарантій, яка буде відповідати європейським і міжнародним вимогам та забезпечувати гідний рівень життя населення. При цьому її запровадження має передбачати поступові етапи досягнення цих стандартів протягом декількох років окремо для кожної категорії населення, що може стати темою для подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : закон України від 5 жовтня 2000 року № 2017-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – С. 409.
2. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / І. С. Ярошенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
3. Гриненко А. М. Соціальна політика: навч.-метод. посібник / А. М. Гриненко. – К.: КНЕУ, 2003. – 309 с.
4. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н. П. Борецька. – Донецьк: Янтра, 2001. – 351 с.
5. Введення в соціальну роботу: навч. посіб. / Т. В. Семизіна, І. М. Грига, О. С. Шевчук. – К.: Фенікс, 2003. – 288 с.
6. Гайдучий П. Фінансування соціальної політики / П. Гайдучий, О. Подолева. – К.: УАДУ, 2003. – 64 с.
7. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти / О. Л. Іванова. – К.: Академія, 2003. – 107 с.
8. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К., 2002. – 199 с.
9. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика: навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління» / В. Скуратівський, О. Лібанова, Е. Палій. – К.: УАДУ, 2007.
10. Ягодка А. Г. Соціальна інфраструктура і політика: навч. посіб. / А. Г. Ягодка. – К.: КНЕУ, 2000. – 212 с.
11. Про державний бюджет на 2011 рік : закон України від 23 грудня 2010 року № 2857-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 7-В. – С. 52.
12. Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення : наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України та Державного комітету статистики України від 12 червня 2000 року № 347/4568 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Про прожитковий мінімум : закон України від 15 липня 1999

року № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – С. 348.

14. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2010 рік: офіційний сайт Центру перспективних соціальних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24. – Назва з екрану
15. Проект Закону про Державний бюджет України на 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41157
16. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

РЕЗЮМЕ

Жуковская Алина

Анализ отечественной системы социальных стандартов и гарантий как базовых элементов социальной политики государства

Статья посвящена исследованию размеров основных отечественных социальных стандартов и гарантий, в частности прожиточного минимума, минимальной заработной платы, минимальной пенсии, обоснована необходимость пересмотра их размеров и предложены рекомендации по формированию эффективной системы социальных стандартов и гарантий как базовых элементов социальной политики в Украине.

RESUME

Zhukovska Alina

Analysis of the national system of social standards and safeguards as a basic element of social policy

The article investigates the size of the main domestic social standards and safeguards, including a living wage, minimum wage, minimum pension. There has been justified the need to review their size and provided the recommendations as for the formation of an effective system of social standards and safeguards as a basic element of social policy in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2011 р.